

University of Tehran Press

The International Responsibility of the Chinese Government for the Covid-19 Pandemic

Abbasali Kadkhodaei¹ | Sasan Yousefi²

1. Corresponding Author; Prof., Department of Public Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran. Email: kadkhoda@ut.ac.ir
2. Ph.D. Student in Public International Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran. Email: yousefis@ut.ac.ir

Article Info	Abstract
<p>Article Type: Research Article</p> <p>Pages: 1-19</p> <p>Received: 2021/04/07</p> <p>Received in revised form: 2021/10/06</p> <p>Accepted: 2021/12/19</p> <p>Published online: 2023/04/19</p> <p>Keywords: <i>international responsibility, COVID-19 pandemic, epidemic diseases, International Health Regulations, Statute of the World Health Organization.</i></p>	<p>The outbreak of the Corona Virus in China has led to a global pandemic which caused adverse effects on economic, social and humanitarian aspects of the international community. The statute of the World Health Organization (WHO) and the International Health Regulations (IHR) approved in 2005 are two main legal instruments aimed at preventing, responding and controlling widespread infectious diseases. These instruments oblige WHO members to notify and inform the organization about the outbreak of infectious diseases without delay and in the most efficient way. Since the right to health and the right to life, two fundamental human rights, are endangered by a pandemic, it seems that timely notification by the origin country has become a customary rule, which is reflected in United Nations Security Council resolutions. The Chinese government as a party to the above-mentioned instruments has violated its treaty and non-treaty obligations by not informing the WHO of the outbreak, as well as threatening those who tried to do so. Therefore, its international responsibility can be invoked, which will be examined in this paper. The possibility of filing a lawsuit with the International Court of Justice will also be analyzed.</p>
<p>How To Cite</p>	<p>Kadkhodaei, Abbasali; Yousefi, Sasan (2023). The international responsibility of the Chinese government with regards to the covid-19 pandemic. <i>Public Law Studies Quarterly</i>, 53 (1), 1-19. DOI: https://doi.com/10.22059/jpls.q.2021.320791.2724</p>
<p>DOI</p>	<p>10.22059/jpls.q.2021.320791.2724</p>
<p>Publisher</p>	<p>University of Tehran Press. </p>

انتشارات دانشگاه تهران

فصلنامه مطالعات حقوق عمومی

شاپا الکترونیکی: ۸۱۳۹-۲۴۲۳

دوره: ۵۳، شماره: ۱

بهار ۱۴۰۲

Homepage: <http://jplsqt.ut.ac.ir>

مسئولیت بین‌المللی دولت چین در زمینه بیماری همه‌گیر کووید ۱۹

عباسعلی کدخدایی^۱ | ساسان یوسفی^۲

۱. نویسنده مسئول؛ استاد، گروه حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: kadkhoda@ut.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: yousefis@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: پژوهشی</p> <p>صفحات: ۱-۱۹</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۷/۱۸</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۰/۰۷/۱۴</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۲۸</p> <p>تاریخ انتشار برخط: ۱۴۰۲/۰۱/۳۰</p> <p>کلیدواژه‌ها: <i>اساسنامه سازمان بهداشت جهانی، بیماری‌های همه‌گیر، مسئولیت بین‌المللی، کووید ۱۹، مقررات بین‌المللی بهداشت.</i></p>	<p>شیوع ویروس کرونا در چین به بروز یک همه‌گیری منجر شده و آثار سوء متعددی بر جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی و انسانی جامعه بین‌المللی بر جای گذاشته است. اساسنامه سازمان بهداشت جهانی و مقررات بین‌المللی بهداشت مصوب ۲۰۰۵ همان سازمان دو معاهده بین‌المللی در راستای مبارزه، پیشگیری و کنترل بیماری‌های فراگیرند که دولت‌های عضو را متعهد به اطلاع‌رسانی بدون تاخیر و با کارآمدترین روش به سازمان بهداشت جهانی می‌کند. از آنجا که حق بر حیات و حق بر سلامت که از حقوق بنیادین انسانی‌اند، در این همه‌گیری به خطر می‌افتد، به نظر می‌رسد اقدام مناسب و اطلاع‌رسانی به‌موقع کشور منشأ بیماری به یک قاعده عرفی تبدیل شده است؛ امری که در قطعنامه‌های شورای امنیت سازمان ملل نیز دیده می‌شود. دولت چین به‌عنوان عضو دو معاهده مذکور، با عدم اطلاع‌رسانی به سازمان بهداشت جهانی و تهدید کسانی که در این باره اطلاع‌رسانی کردند، عدم مشورت با سازمان و عدم پاسخگویی به‌موقع به سازمان، تعهدات معاهداتی و غیرمعاهداتی خود را نقض کرده است، از این‌رو می‌توان مسئولیت بین‌المللی آن را مورد استناد قرار داد که در این مقاله به بررسی آن و امکان اقامه دعوا علیه چین در دیوان بین‌المللی دادگستری خواهیم پرداخت.</p>
استناد	کدخدایی، عباسعلی؛ یوسفی، ساسان (۱۴۰۲). مسئولیت بین‌المللی دولت چین در زمینه بیماری همه‌گیر کووید ۱۹. <i>مطالعات حقوق عمومی</i> ، ۵۳ (۱)، ۱-۱۹. DOI: https://doi.com/10.22059/jplsqt.2021.320791.2724
DOI	10.22059/jplsqt.2021.320791.2724
ناشر	مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

مقدمه

اولین نشانه شناسایی ویروس کووید ۱۹ در بازار غذاهای دریایی هوانان شهر ووهان استان هوبئی چین در دسامبر ۲۰۱۹ بود و در مدت کوتاهی به همه‌گیری جهانی منجر شد و شش قاره جهان و بیش از ۲۲۰ کشور را درنوردید و عواقب ناگوار انسانی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بسیار زیادی بر جای گذاشت و همچنان این عواقب ادامه دارد. براساس برآورد بانک جهانی ۴/۴ اقتصاد جهان را کوچک کرده و در سال ۲۰۲۱-۲۰۲۰ حدود ۹ تریلیون دلار زیان به اقتصاد جهان خواهد زد. از طرفی تا زمان نوشتن این مقاله براساس آمار رسمی در سراسر جهان بیش از ۲۲۰ میلیون نفر مبتلا شده‌اند که از این تعداد بیش از ۴/۵ میلیون نفر جان خود را از دست داده‌اند. حال این سؤال اساسی مطرح می‌شود که آیا چین به‌عنوان کشور منشأ پیدایش بیماری همه‌گیر مسئولیتی دارد یا خیر و اگر دارد مبنای آن چیست و اینکه آیا این مسئولیت در دیوان بین‌المللی دادگستری که به موجب منشور رکن قضایی اصلی ملل متحد است، قابل طرح است یا خیر و مبنای احراز صلاحیت این دیوان چیست. مسائلی در زمینه منشأ این ویروس مطرح شده، با توجه به اینکه هنوز درباره آن به‌طور یقین نمی‌توان صحبت کرد، در این مقاله از اظهارنظر درباره منشأ ویروس خودداری شده و آنچه در اینجا مطرح می‌شود منشأ شیوع بیماری همه‌گیر کروناست. چین هم عضو سازمان بهداشت جهانی و هم عضو مقررات بین‌المللی بهداشت ۲۰۰۵ است. ماده ۶۳ اساسنامه سازمان بهداشت جهانی^۱ کشورهای عضو را ملزم به ارائه گزارش‌ها و آمار مهم مربوط به بهداشت بدون تأخیر به سازمان می‌کند و نیز ماده ۶۴ اساسنامه^۲ ارائه گزارش‌های آماری و اپیدمیولوژیک را خواسته است. از طرفی ماده ۶ مقررات بین‌المللی بهداشت ۲۰۰۵^۳ کشورهای عضو را ملزم می‌کند تمامی رویدادهایی را که ممکن است یک وضعیت

۱. هر عضو قوانین، مقررات، گزارش‌ها و آمار مهم مربوط به بهداشت را که در دولت موردنظر انتشار یافته است، بدون تأخیر به اطلاع سازمان خواهد رسانید.

۲. هر عضو گزارش‌های آماری و اپیدمیولوژیک را به‌نحوی که مجمع بهداشت معین می‌کند، تهیه خواهد کرد.

۳. ماده ۶: اطلاعیه ۱. هر کشور عضو باید رویدادهایی را که در قلمرو خود شناسایی کرده، براساس ابزار تصمیم‌گیری (مندرج در پیوست ۲) مورد ارزیابی قرار دهد. کلیه رویدادهایی که براساس اطلاعات بهداشتی جمع‌آوری شده و ابزار تصمیم‌گیری، ممکن است یک وضعیت اضطراری بهداشتی بین‌المللی باشند و همچنین اقدامات بهداشتی انجام‌شده در پاسخ به آن رویداد، باید توسط مسئول ملی مقررات حداکثر طی ۲۴ ساعت، با کارآمدترین شیوه ارتباطی موجود به سازمان جهانی بهداشت اطلاع داده شوند. اگر اطلاعیه دریافت‌شده توسط سازمان در حوزه صلاحیت سازمان بین‌المللی انرژی اتمی باشد، سازمان باید فوراً به آن سازمان اطلاع‌رسانی نماید. ۲. به‌دنبال اطلاعیه یک رویداد، کشور عضو باید ارتباط خود را با سازمان ادامه دهد و اطلاعات بهداشتی صحیح، با جزئیات کامل و به‌نگام را گزارش کند. این اطلاعات تا جایی که امکان دارد شامل تعریف موارد، نتایج آزمایشگاهی، منبع و نوع خطر، تعداد موارد بیماری و

اضطراری بهداشتی بین‌المللی باشند و همچنین اقدامات بهداشتی انجام شده در پاسخ به آن رویداد را، توسط مسئول ملی مقررات حداکثر طی ۲۴ ساعت، با کارآمدترین شیوه ارتباطی موجود به سازمان جهانی بهداشت اطلاع دهد. ماده ۷ همین مقررات^۱ تبادل اطلاعات در جریان رویدادهای بهداشتی غیرمعمول یا غیرمنتظره را پیش‌بینی و دولت‌های عضو را ملزم به تبادل این اطلاعات کرده است. دولت چین با عدم اطلاع‌رسانی و سعی در پنهان‌کاری که به تفصیل توضیح خواهیم داد، مواد مذکور را نقض کرده است و مواد مربوط به حل و فصل اختلاف یعنی مواد ۲۷۵ و ۲۷۶ اساسنامه سازمان بهداشت جهانی و ماده ۵۶ مقررات بین‌المللی بهداشت ۲۰۰۵ جهت حل و فصل حاکم خواهد بود. با توجه به اینکه در بحث اقامه دعوا و استناد به مسئولیت دولت چین در محاکم بین‌المللی مسئله صلاحیت بسیار حائز اهمیت است و با توجه به صلاحیت عام دیوان بین‌المللی دادگستری و ضمانت اجرای احکام آن به موجب بند ۲ ماده ۹۴ منشور^۴ باید دید که مواد مذکور مربوط به حل و فصل اختلاف امکان اقامه دعوا در دیوان بین‌المللی دادگستری را فراهم می‌کند و دیوان را به منظور رسیدگی به دعوا صالح می‌داند یا خیر. در این مقاله نقض تعهدات معاهداتی و غیر معاهداتی چین و نیز امکان اقامه دعوا در دیوان بین‌المللی دادگستری یا تقاضای ارائه نظر مشورتی از آن با استناد به مواد ۷۵ و ۷۶ اساسنامه سازمان بهداشت جهانی بررسی خواهد شد. این مقاله دارای چهار بخش زبان‌های همه‌گیری کرونا، تعهدات معاهداتی، تعهدات غیر معاهداتی و اقامه دعوا در دیوان بین‌المللی دادگستری است.

-
۱. مرگ، شرایط مؤثر بر گسترش بیماری و اقدامات بهداشتی انجام‌گرفته است. در صورت لزوم، مشکلات پیش‌آمده و پشتیبانی مورد نیاز برای پاسخ به وضعیت اضطراری بهداشتی بین‌المللی بالقوه را نیز گزارش کند. ماده ۷: تبادل اطلاعات در جریان رویدادهای بهداشتی غیرمعمول یا غیرمنتظره.
  ۲. اگر یک کشور عضو شواهدی مبنی بر وقوع یک رویداد بهداشت عمومی غیرمعمول یا غیرمنتظره در قلمرو حاکمیت خود داشته باشد، آنکه ممکن است یک فوریت بهداشتی بین‌المللی شود، بدون توجه به منشأ یا منبع آن، باید تمام اطلاعات بهداشتی مرتبط را به سازمان ارائه دهد. در این صورت باید کلیه موارد مندرج در ماده ۶ به‌طور کامل اجرا شود.
  ۳. ماده ۷۵: هر مسئله یا اختلافی درباره تفسیر یا اجرای این اساسنامه که به‌وسیله مذاکره یا توسط مجمع بهداشت تصفیه نشود، مطابق با اساسنامه دادگاه بین‌المللی دادگستری به آن دادگاه ارجاع می‌شود، جز اینکه طرفین مربوطه به شیوه دیگری برای تصفیه مسئله یا اختلاف مزبور موافقت کنند.
  ۴. ماده ۷۶: با تجویز مجمع عمومی ملل متحد یا بر طبق پذیرش هر موافقت‌نامه‌ای بین سازمان و ملل متحد، سازمان ممکن است درباره هر مسئله حقوقی ناشی از حوزه صلاحیت سازمان از دادگاه بین‌المللی دادگستری تقاضای رأی مشورتی نماید.
  ۵. ماده ۹۴: هر گاه طرف دعوی از انجام تعهداتی که بر حسب رأی دیوان بر عهده او واگذار شده است، تخلف کند، طرف دیگر می‌تواند به شورای امنیت رجوع نماید و شورای مزبور ممکن است در صورتی که تشخیص دهد توصیه‌هایی کند و یا برای اجرای رأی تصمیم به اقدامی بگیرد.

۱. زبان‌های همه‌گیری کرونا

همه‌گیری کرونا در مدت کوتاهی سبب زیان‌ها و تلفات انسانی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی فراوانی شد، از لحاظ انسانی تا زمان نوشتن این مقاله بیش از ۲۲۰ میلیون نفر به کرونا مبتلا شده‌اند که از این تعداد بیش از ۴/۵ میلیون نفر جان خود را از دست داده‌اند و سلامت روانی بسیاری از افراد تحت تأثیر گرفته است. هرچند برآورد تأثیر ویروس کرونا بر اقتصاد جهان بسیار سخت است و موضوع این مقاله نیست، ولی آنچه مسلم است قرنطینه و محدودیت‌های ناشی از کرونا موجب کوچک شدن اقتصاد جهان شده و در این میان بخش‌هایی مثل گردشگری و مشاغل مربوط به آن از جمله هتلداری و حمل‌ونقل آسیب بیشتری دیده‌اند. گزارش شرکت‌های خودروسازی نشان می‌دهد فروش آنها در این مدت به شدت کاهش یافته و همچنین آژانس‌های هواپیمایی با کاهش بی‌سابقه مسافر مواجه شده‌اند، بیشتر کشورهای جهان با افزایش میزان بیکاری روبه‌رو هستند. براساس برآورد سازمان بین‌المللی کار همه‌گیری کرونا ۲۵۵ میلیون شغل تمام‌وقت را از بین برده است.^۱ شاخص بورس با همه‌گیری کرونا در بیشتر کشورها با افت مواجه شد. با توجه به کاهش تقاضای ناشی از همه‌گیری کرونا، قیمت جهانی نفت کاهش چشمگیری داشته که این کاهش قیمت تأثیر فراوانی بر اقتصاد کشورهای صادرکننده نفت که اقتصاد آنها بر پایه نفت است، گذاشته است. حتی در کشورهای صنعتی کارگران بسیاری به مرخصی اجباری رفتند و میزان استخدامی در اکثر کشورها با همه‌گیری کرونا به شدت کاهش یافته است. به طور کلی می‌توان گفت که همه‌گیری کرونا تأثیر منفی شدیدی بر اقتصاد جهان خواهد گذاشت که سال‌ها طول می‌کشد تا جبران شود (منتی، ۱۳۹۹: ۱۶۳). همه‌گیری کرونا بر آموزش در اکثر کشورهای جهان تأثیر گذاشته است. بنابر گزارش صندوق کودکان ملل متحد کرونا آموزش ۱/۳ میلیارد کودک را مختل کرده^۲ و این افراد آموزش حضوری را از دست داده‌اند. از طرفی با روی آوردن به آموزش مجازی در اکثر کشورها، بسیاری از کودکان به دلیل نبود زیرساخت مورد نیاز یا نداشتن امکانات از آموزش که به‌عنوان یک حق بشری در ماده ۲۶ اعلامیه جهانی حقوق بشر آمده، محروم شده‌اند. با توجه به اینکه بسیاری از کودکان به دلیل نبود زیرساخت و عدم امکانات از آموزش محروم شده‌اند، عواقب آن را سال‌ها بعد نیز می‌توان دید. آموزش عالی و دانشگاه‌ها نیز از این همه‌گیری بی‌تأثیر نبوده‌اند. با این حال اینها تنها بخشی از آسیب‌های ناشی از همه‌گیری کروناست و نشان می‌دهد که نقص تعهدات بین‌المللی در بیماری‌های همه‌گیر می‌تواند کل جهان را تحت تأثیر قرار دهد.

1. International Labour Organization, Covid-19 and the world of work, 25 January 2021, p1

2. UNICEF GLOBAL COVID-19 Situation Report, No. 12 September 2020, p1

۳. ماده ۲۶: ۱. آموزش و پرورش حق همگان است. آموزش و پرورش می‌بایست دست‌کم در دوره‌های ابتدایی و پایه، رایگان در اختیار همگان قرار گیرد. آموزش ابتدایی می‌بایست اجباری باشد. آموزش فنی و حرفه‌ای نیز باید برای همه مردم قابل دسترس باشد و دستیابی به آموزش عالی به شکلی برابر برای تمامی افراد و بر پایه شایستگی‌های فردی صورت پذیرد.

۲. تعهدات معاهداتی در بیماری‌های همه‌گیر و نقض آن توسط دولت چین

معاهدات بین‌المللی که در که در شق «الف» بند ۱ ماده ۲ کنوانسیون حقوق معاهدات^۱ ۱۹۶۹ تعریف شده است، ممکن است یکجانبه یا چندجانبه باشد. از جمله معاهدات بین‌المللی چندجانبه در زمینه بیماری‌های همه‌گیر، مقررات بین‌المللی بهداشت ۲۰۰۵ و اساسنامه سازمان بهداشت جهانی است که براساس آن دولت‌های عضو ملزم به رعایت مفاد آن هستند، مگر در مواردی که براساس ماده ۱۹ کنوانسیون حقوق معاهدات وین حق شرطی را بر بندهای آن وارد کرده باشند. هر دو سند مذکور تعهد به اطلاع‌رسانی سریع و بدون تأخیر را به‌عنوان یکی از ابتدایی‌ترین تعهد دولت‌های عضو به سازمان بهداشت جهانی بیان کرده‌اند. از طرفی یک اختلاف حقوقی ممکن است موضوع دو سند مختلف باشد، دیوان بین‌المللی دادگستری در قرار موقت ۳ اکتبر ۲۰۱۸ در خصوص نقض عهدنامه مودت ۱۹۵۵ این موضوع را تأیید کرده است.^۲ از این‌رو چین با عدم اطلاع‌رسانی به سازمان و پنهان‌کاری، عدم مشورت با سازمان و عدم پاسخگویی به موقع به سازمان که به آن خواهیم پرداخت، تعهدات خود به موجب هر دو سند را نقض کرده است. براساس مواد ۱ و ۲ پیش‌نویس مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها (۲۰۰۱)، هر فعل متخلفانه بین‌المللی که نقض تعهدات بین‌المللی آن دولت بوده و براساس حقوق بین‌الملل قابل انتساب به دولت باشد، موجب مسئولیت بین‌المللی آن دولت است، از این‌رو تعهدات نقض‌شده موجب مسئولیت بین‌المللی دولت چین می‌شود و نقض تعهد بین‌المللی مستلزم جبران خسارت است (Creutz, 2020: 6). در این بخش به تجزیه و تحلیل هر کدام از تعهدات مذکور و نقض آنها توسط دولت چین خواهیم پرداخت.

۱.۲. تعهدات به اطلاع‌رسانی به سازمان بهداشت جهانی

سازمان جهانی بهداشت در پیشگفتار مقررات هدف و گستره آن را «پیشگیری، محافظت، کنترل و

۱. «معاهده» عبارت است از توافقی که بین کشورها به صورت کتبی منعقد شده و مشمول حقوق بین‌الملل باشد، صرف‌نظر از عنوان خاص آن و اعم از اینکه در سندی واحد یا در دو یا چند سند مرتبت به هم منعکس شده باشد؛
 ۲. این واقعیت که اختلاف میان طرف‌ها در سیاق و ارتباط با تصمیم آمریکا مبنی بر خروج از برجام پیش آمده است، به‌خودی‌خود مانع از این احتمال نمی‌شود که اختلاف مزبور به تفسیر و اجرای عهدنامه مودت مرتبط باشد. به‌طور کلی، برخی اعمال می‌تواند تحت شمول بیش از یک سند حقوقی باشد و یک اختلاف مرتبط با اعمال یادشده می‌تواند به مسئله تفسیر یا اجرای چند معاهده یا سند دیگری ربط داشته باشد. تا اینجا درباره اقدامات اتخاذشده توسط ایالات متحده در پی تصمیم به خروج از برجام که ممکن است شامل نقض برخی تعهدات ذیل عهدنامه مودت باشد، چنین اقداماتی به تفسیر و اجرای سند مزبور مرتبط است.

Alleged Violations of the 1955 Treaty of Amity, Economic Relations, and Consular Rights (Islamic Republic of Iran v United States of America), Provisional Measures, Order of 3 October 2018, p. 11, para. 38

فراهم کردن پاسخ بهداشت عمومی به انتشار بین‌المللی بیماری‌ها به نحوی که متناسب و محدود به خطر بهداشت عمومی شده و از تداخل بی‌مورد در مسافرت‌ها و تجارت بین‌المللی پرهیز شود»، بیان کرده و این موضوع در ماده ۲ مقررات مذکور نیز درج شده است، در صورتی این هدف محقق می‌شود که هر نوع بیماری واگیردار در کوتاه‌ترین زمان ممکن به کارآمدترین روش ممکن به اطلاع سازمان بهداشت جهانی برسد و سازمان در راستای رسالت خود و براساس مقررات موجود اقدامات مقتضی را انجام دهد. به‌منظور تحقق این مهم تعهد به اطلاع‌رسانی مستقیم توسط مقام بهداشتی مسئول دولت منشأ بیماری در مقررات پیش‌بینی شده و کشور عضو را ملزم به اطلاع‌رسانی می‌کند که این تعهد در مواد ۶ و ۷ مقررات بین‌المللی بهداشت بیان شده است. از طرفی هدف سازمان بهداشت جهانی که در ماده ۱ اساسنامه آن آمده است، حصول عالی‌ترین حد ممکن بهداشت برای همه ملل است و با توجه به اینکه بیماری‌های همه‌گیر ماهیت فراملی دارند و تهدیدی برای جامعه جهانی است (Aginam, 2002: 946) و هدف عالی سازمان را با تهدیدی جدی روبه‌رو می‌کند، اساسنامه سازمان تعهدات خاصی را برای دولت‌های عضو در نظر گرفته است که در فصل چهاردهم اساسنامه سازمان و تحت عنوان گزارش‌های تسلیم‌شده دولت‌ها از ماده ۶۱ تا ۶۵ آمده است. این تعهدات که اغلب بر اطلاع‌رسانی بدون تأخیر به سازمان متکی است، اهمیت خاصی دارد، چراکه در بحث بیماری همه‌گیر مثل کرونا «مسابقه‌ای علیه زمان» مطرح است و اطلاع‌رسانی بدون تأخیر به شیوه‌ای کارآمد نقش کلیدی در این مسابقه دارد. تعهد مورد اشاره به‌طور خاص در مواد ۶۳ و ۶۴ آمده که چین با عدم اطلاع به سازمان و پنهان‌کاری تعهدات مندرج در این دو ماده را نقض کرده است. تعهداتی که اجرای آن از سوی چین می‌توانست به پاسخی سریع، کارآمد از سوی سازمان و سایر دولت‌ها و نیز همکاری بین‌المللی به‌منظور پیشگیری و کنترل همه‌گیری کرونا منجر شود. آنچه در خصوص نقص تعهدات معاهداتی به موجب اساسنامه سازمان بهداشت جهانی و مقررات بین‌المللی بهداشت ۲۰۰۵ حائز اهمیت است، نحوه اطلاع‌رسانی و واکنش دولت چین به موجب تعهدات مندرج در این دو سند است. این در حالی است که دکتر لی ون‌لیانگ^۱ چشم‌پزشک بیمارستان مرکزی شهر ووهان در شبکه‌های اجتماعی در ۳۰ دسامبر ۲۰۱۹ برابر با ۹ دی‌ماه ۹۸ در زمینه شناسایی ویروس جدید کرونا هشدار داده بود، پلیس ووهان او را احضار کرد و با بیان اینکه او «اطلاعات و ادعاهای نادرست و غلط» منتشر کرده و به این ترتیب موجب تشویش اذهان عمومی شده، در مورد امکان بازداشت او صحبت کرده بود (Usulor, 2020: 4). شایان ذکر است که مقامات محلی ووهان بعدها در مصاحبه تلویزیونی بیان کردند که اولین مورد بستری در ۱۷ نوامبر برابر با ۲۶ آبان ۹۸ بوده و دولت چین نه در سطح داخلی و نه بین‌المللی، اطلاعاتی در خصوص شناسایی این بیماری و

مخاطرات آن ارائه نداده است (Argentini, 2021: 47). عملکرد مذکور نشان می‌دهد که دولت چین تعهدات موجود در مواد ۶۳ و ۶۴ اساسنامه سازمان بهداشت جهانی و مواد ۶ و ۷ مقررات بین‌المللی بهداشت را نقض کرده است، چراکه اطلاع‌رسانی بدون تأخیر (ماده ۶۳ اساسنامه) و حداکثر طی ۲۴ ساعت (موضوع ماده ۶ مقررات بین‌المللی بهداشت ۲۰۰۵)، به سازمان بهداشت جهانی می‌توانست به واکنش مناسب و به‌موقع جامعه جهانی منجر شود و از گسترش همه‌گیری جلوگیری کند.

۲.۲. تعهد به مشورت با سازمان بهداشت جهانی

در راستای نیل به اهداف مندرج در اساسنامه سازمان و مقررات بهداشت بین‌المللی، تعهد به مشورت با سازمان یکی دیگر از تعهدات دولت‌های عضو مقررات است و آن زمانی تجویز می‌شود که رویدادی در قلمرو کشور رخ دهد، اما براساس ابزار تصمیم‌گیری مندرج در ماده ۶ شرایط لازم برای اطلاعیه به سازمان را نداشته باشد و در این صورت دولت عضو جهت ارزیابی خطر با سازمان مشورت کند که این موضوع در ماده ۸ مقررات^۱ بیان شده است. با این فرض که دولت چین شناسایی ویروس جدید را مطابق ماده ۶ آن‌طور ارزیابی نکرده باشد که به وضعیت اضطراری بهداشتی بین‌المللی منجر شود، باز مطابق ماده ۸ باید به‌منظور ارزیابی با سازمان بهداشت جهانی مشورت می‌کرد. از نظر متخصصان سازمان تعهد به مشورت به‌منظور ارزیابی صحیح از وضعیت موجود و مخاطرات احتمالی ناشی از آن، بسیار حائز اهمیت است که چین با انجام ندادن این کار، تعهد دوم خود مبنی بر مشورت با سازمان را مطابق ماده ۸ نقض کرده است.

۳.۲. تعهد به پاسخگویی به سازمان بهداشت جهانی

تعهد دیگری که در مقررات بین‌المللی بهداشت به‌منظور نیل به اهداف تعیین شده است، تعهد به پاسخگویی به‌موقع هر دولت عضو به سازمان در صورت اطلاع یافتن خود سازمان از طرق دیگر به‌غیر از طرق مذکور در مواد ۶، ۷ و ۸ است. در صورتی که سازمان گزارش‌هایی را مبنی بر رویدادی دریافت کند

۱. ماده ۸ مشورت در مواردی که رویدادی در قلمرو کشور رخ داده اما براساس (ابزار تصمیم‌گیری مندرج در ماده ۶ شرایط لازم برای اطلاعیه به سازمان را ندارد، به‌خصوص در مورد رویدادهایی که هنوز اطلاعات کافی برای تکمیل ابزار تصمیم‌گیری وجود ندارد، کشور عضو همچنان می‌تواند از طریق مسئول ملی مقررات از توصیه‌ها و مشورت سازمان در خصوص اقدامات بهداشتی مناسب بهره‌مند شود. چنین ارتباطاتی باید طبق بندهای ۲ تا ۴ ماده ۱۱ برقرار شود. کشوری که این رویداد در قلمرو آن رخ داده، ممکن است از سازمان برای ارزیابی خطر بر مبنای اطلاعات اپیدمیولوژیک موجود، تقاضای مساعدت نماید.

که ادعا می‌شود در قلمرو آن کشور رخ داده و ممکن است وضعیت اضطراری بهداشتی بین‌المللی ایجاد کند، آن کشور موظف است ظرف ۲۴ ساعت به سازمان، یا یک پاسخ اولیه ارائه دهد یا حداقل وصول درخواست سازمان را اعلام کند که در مواد ۱۹ و ۲۱۰ مقررات بیان شده است.

با این حال در ۳۱ دسامبر برابر ۱۰ دی‌ماه ۹۸ دفتر سازمان بهداشت جهانی در جمهوری خلق چین بیانیه رسانه‌ای کمیسیون بهداشت شهرداری ووهان را از وبسایت آنها در مورد موارد «ذات‌الریه ویروسی»

۱. ماده ۹: سایر گزارش‌ها ۱۰. ممکن است سازمان جهانی بهداشت گزارشی را از منابعی به‌جز ماده ۶ (اعلام اولیه) یا ماده ۸ (مشاوره) دریافت نماید که در این صورت براساس اصول پذیرفته‌شده اپیدمیولوژی آنها را مورد ارزیابی قرار خواهد دهد. سپس اطلاعات حاصل را با کشوری که رویداد مورد ادعا در قلمرو آن رخ داده است در میان می‌گذارد. قبل از انجام هرگونه اقدامی بر مبنای چنین گزارشی، سازمان طبق رویه مندرج در ماده ۱۰ با کشوری که رویداد مورد ادعا در آن رخ داده مشورت نموده و تلاش می‌کند از آن کشور تأییدیه دریافت کند. سپس سازمان اطلاعات حاصل را در دسترس کشورهای عضو می‌گذارد و تنها در صورت صلاحدید ممکن است سازمان منبع گزارش را محرمانه نگه‌دارد. اطلاعات به‌دست‌آمده طبق رویه تعیین‌شده در ماده ۱۱ مورد استفاده قرار خواهد گرفت. ۲. کشورهای عضو باید تا جایی که امکان دارد در عرض ۲۴ ساعت از دریافت شواهدی مبنی بر یک خطر بهداشتی با امکان گسترش بین‌المللی در خارج از قلمرو کشور خود، سازمان را مطلع نمایند. چنین شواهدی می‌تواند در حین ورود یا خروج موارد زیر نمایان شود: الف) موارد بیماری انسانی، ب) ناقلان حامل عفونت یا آلودگی و ج) کالاهای آلوده.
۲. ماده ۱۰: تأیید رویداد ۱. طبق ماده ۹ زمانی که سازمان از طریق منابعی غیر از اطلاعاتی یا درخواست مشاوره کشورها، گزارشی را مبنی بر رویدادی دریافت نماید که ادعا می‌شود در قلمرو آن کشور رخ داده و ممکن است یک وضعیت اضطراری بهداشتی بین‌المللی ایجاد کند، از آن کشور عضو درخواست تأیید خواهد کرد. در این موارد، سازمان گزارشی را که نیاز به تأیید دارند، به کشور مربوطه اعلام خواهد نمود. ۲. طبق بند بالا و همچنین ماده ۹ زمانی که سازمان از هر کشور عضو درخواست تأیید می‌نماید، آن کشور باید تأیید را انجام دهد و ضمناً موارد زیر را ارائه نماید: الف) در عرض ۲۴ ساعت، یا یک پاسخ اولیه ارائه داده و یا حداقل وصول درخواست سازمان را اعلام نماید؛ ب) در عرض ۲۴ ساعت، اطلاعات بهداشتی موجود در مورد وضعیت رویداد مورد درخواست سازمان را ارائه نماید؛ ج) اطلاعاتی را در جهت ارزیابی خطر (رویداد، شامل اطلاعات توصیه‌شده در ماده ۶ در اختیار سازمان قرار دهد. ۳. وقتی سازمان اطلاعات یک رویداد با احتمال ایجاد فوریت بهداشتی بین‌المللی را دریافت می‌نماید، جهت ارزیابی احتمال گسترش بین‌المللی بیماری، احتمال اختلال در تردد بین‌المللی و کفایت اقدامات کنترلی به آن کشور پیشنهاد همکاری خواهد داد، این فعالیت‌ها ممکن است شامل همکاری با سایر سازمان‌های معتبر (بین‌المللی) و پیشنهاد به کارگیری کمک‌های بین‌المللی به‌منظور حمایت از مسئولان کشور در هماهنگی و انجام ارزیابی محیطی (در منطقه) خواهد بود. در صورت درخواست کشور عضو، سازمان باید توجیهات خود را در مورد پیشنهاد همکاری ارائه نماید. ۴. اگر کشور عضو پیشنهاد همکاری را قبول نکند، در صورتی که سازمان براساس شدت خطر بهداشتی توجیهات کافی داشته باشد، ممکن است اطلاعاتی را که در مورد آن رویداد در اختیار دارد، با سایر کشورهای عضو تبادل نماید. درحالی‌که سازمان همچنان به تشویق کشور مربوطه مبنی بر پذیرش پیشنهاد همکاری ادامه می‌دهد، دیدگاه‌های آن کشور را نیز مورد توجه قرار می‌دهد.

در ووهان، برداشت. در ۱ ژانویه ۲۰۲۰ برابر با ۱۱ دی‌ماه ۹۸، سازمان بهداشت جهانی از مقامات چینی خواست اطلاعاتی در مورد موارد گزارش‌شده ذات‌الریه در ووهان ارائه دهد و در ۳ ژانویه ۲۰۲۰ برابر با ۱۳ دی‌ماه ۹۸ یعنی حدود ۴۸ ساعت بعد دولت چین به آن پاسخ داد. دولت چین اولین اقدام عملی یعنی قرنطینه شهر ووهان را در ۲۳ ژانویه یعنی ۳ بهمن ۹۸ انجام داد، این در حالی است که ۷ روز بعد یعنی در ۳۰ ژانویه ۲۰۲۰ برابر با ۱۰ بهمن ۹۹ سازمان بهداشت جهانی وضعیت اضطراری بهداشت عمومی بین‌المللی اعلام کرد و در زمان اعلام وضعیت اضطراری، در چین مرگ ۹۸ مورد و در ۱۸ کشور دیگر مرگ بر اثر کرونا تأیید شده بود (Usulor, 2020:4). همان‌طور که اشاره شد دولت چین ۴۸ ساعت بعد به سازمان پاسخ داد و از این‌رو تعهد خود براساس مواد ۹ و ۱۰ مقررات بین‌المللی بهداشت مبنی بر پاسخگویی یا وصول درخواست سازمان طی ۲۴ ساعت را نقض کرد. مقررات بین‌المللی برای دولت چین لازم‌الاجرا بوده و دولت چین نه تنها براساس ماده ۶۲ آن حق شرطی بر آن وارد نکرده است، بلکه طی بیانیه‌ای خود را ملزم کرده که مفاد مقررات مذکور را در منطقه ویژه اجرایی ماکائو، تایوان و هنگ‌کنگ نیز اجرا کند. از این‌رو چین تعهدات معاهداتی خود را براساس اساسنامه سازمان بهداشت جهانی و مقررات بین‌المللی بهداشت نقض کرده است و می‌توان به مسئولیت بین‌المللی دولت چین استناد کرد.

۳. تعهدات غیر معاهداتی در بیماری‌های همه‌گیر

براساس ماده ۱۲ پیش‌نویس مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها برای اعمال متخلفانه بین‌المللی ۲۰۰۱ هنگامی که عملکرد دولت منطبق بر تعهداتش نباشد، نقض تعهد فارغ از منشأ یا ماهیت آن، محقق می‌شود. اما هنگامی که عملکرد دولت ممکن است جامعه بین‌المللی را تهدید کند، به نظر باید حتی بدون وجود تعهد معاهداتی عملکرد آن را با حقوق بین‌الملل عام تطبیق داد. این امر در رویه دیوان بین‌المللی دادگستری در نظر مشورتی قانونی بودن تهدید یا توسل به سلاح‌های هسته‌ای مورخ ۸ ژوئیه ۱۹۹۶ نیز دیده می‌شود. دیوان در این قضیه که براساس قطعنامه ۴۹/۷۵ مورخ ۱۵ دسامبر ۱۹۹۴ مجمع عمومی در زمینه مجاز بودن تهدید و کاربرد سلاح هسته‌ای در حقوق بین‌الملل بود، با اینکه با ۱۱ رأی در برابر ۳ رأی بیان کرد که نه در حقوق بین‌الملل عرفی و نه در حقوق معاهده‌ای، هیچ‌گونه ممنوعیت جامع و جهانی در مورد تهدید و کاربرد سلاح هسته‌ای وجود ندارد، ولی به حقوق بین‌الملل عام متوسل شد و این تهدید و کاربرد را مغایر با منع توسل به زور مندرج در بند ۲ ماده ۴ منشور^۱ و نیز حقوق بشردوستانه می‌داند، از این‌رو و با توجه به اینکه بیماری‌های همه‌گیر جامعه بین‌المللی را متأثر می‌سازد و حق حیات

۱. تمامی اعضا در روابط بین‌المللی خود از تهدید به زور یا استعمال آن علیه تمامیت ارضی یا استقلال سیاسی هر کشور یا از هر روش دیگری که با اهداف ملل متحد مبیانت داشته باشد، خودداری خواهند کرد.

به‌عنوان بنیادی‌ترین حق بشری و صلح و امنیت بین‌المللی را به‌منزله اصلی‌ترین هدف ملل متحد را به خطر می‌اندازد، به نظر تعهداتی غیر معاهداتی را بر دولت‌ها بار می‌کند که دولت‌ها ملزم به رعایت آن هستند که در دو بخش تحت عنوان حق حیات و بیماری‌های همه‌گیر و تعهد دولت منشأ با شیوع بیماری‌های همه‌گیر در قطعنامه‌های شورای امنیت، به بررسی آن خواهیم پرداخت.

۱.۳. حق حیات و بیماری‌های همه‌گیر

حق حیات در ماده ۳ اعلامیه جهانی حقوق بشر^۱ و بند ۱ ماده ۶ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی سیاسی^۲ به‌عنوان حق بنیادین و ذاتی شناخته شده است که بسیاری از حقوق بر پایه همین حق شکل می‌گیرد (سیدفاطمی، ۱۳۷۹: ۱۵۰) که در بیماری‌های همه‌گیر این حق به‌طور جدی به خطر می‌افتد. در بند ۱ ماده ۱۲ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی^۳ حق هر کس به برخورداری از بالاترین سطح استاندارد جسمی و روانی پذیرفته شده است که در بیماری‌های همه‌گیر این حق با خطر روبه‌رو می‌شود، از طرفی براساس شق «ج» بند ۲ همین ماده^۴ دولت‌ها ملزم به پیشگیری و مبارزه با بیماری‌ها و اگیردارند. منطقاً دولت‌ها باید در این راه تمام اقدامات معقول و منطقی را به‌کار گیرند و از منابع موجود به‌منظور حصول این هدف حداکثر استفاده را بکنند، زیرا به‌طور مستقیم با بنیادی‌ترین حق بشری در ارتباط است (Sirleaf, 2018:110). از این‌رو استناد به محدودیت‌ها به‌عنوان رافع مسئولیت و عدم رعایت تعهدات بهداشتی جز در مواردی که واقعاً خارج از توان و کنترل یک دولت باشد، پذیرفته نیست. از طرفی بی‌توجهی به این تعهدات که امروزه تعهداتی عرفی تلقی می‌شوند، همان‌گونه که در اپیدمی‌های گذشته نیز خود را نشان داده، ممکن است به بحران بین‌المللی منجر شود که غیر از کشور منشأ جان افراد زیادی را در سراسر جهان به خطر بیندازد. هرچند دولت‌های طرف میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی تعهدات مندرج در این میثاق و به‌خصوص تعهدات منطبق بر شق «ج» بند ۲ ماده ۱۲ را تعهدی سرزمینی می‌پندارند، ولی اهمیت کنترل و مبارزه با بیماری‌های همه‌گیر به‌حدی است که می‌تواند صلح و امنیت بین‌المللی را به خطر بیندازد. با توجه به اینکه حق حیات که منشأ بسیاری از حقوق دیگر است، در بیماری همه‌گیر در معرض خطر است، دولت چین باید تمام توان خود را با حداکثر امکانات

۱. هر کس حق حیات، آزادی و امنیت شخصی دارد.

۲. حق حیات از حقوق ذاتی شخص انسان است. این حق باید به موجب قانون حمایت شود. هیچ فردی را نمی‌توان خودسرانه از حق حیات محروم کرد.

۳. کشورهای طرف این میثاق حق هر کس به تطمیع بهترین حال سلامت جسمی و روحی ممکن‌الوصول را به رسمیت می‌شناسند.

۴. پیشگیری و معالجه بیماری‌های همه‌گیر، بومی، حرفه‌ای و سایر بیماری‌ها، همچنین پیکار علیه این بیماری‌ها.

موجود به منظور اطلاع‌رسانی صحیح و به موقع به سازمان‌های بین‌المللی ذی‌ربط به خصوص سازمان بهداشت جهانی و سایر دولت و عموم مردم به کار می‌گرفت و تمام راهکارهای موجود را به منظور کنترل و مبارزه با بیماری کرونا را اجرا می‌کرد، در واقع تعهد به اطلاع‌رسانی فوری در راستای حفظ سلامت عمومی جامعه است که نقض آن توسط چین مسئولیت بین‌المللی این دولت را در پی دارد (Argentini, 2021:44). این نقض تعهد، حق حیات و حق بر سلامت را به منزله یک حق بشری را که به موجب اسناد حقوق بشری اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاق بین‌المللی حقوق مدنی سیاسی و میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی، پذیرفته شده، نقض کرده است.

۲.۳. تعهد دولت منشأ با شیوع بیماری‌های همه‌گیر در قطعه‌های شورای امنیت

طبق تعریف سازمان جهانی بهداشت که در مقدمه اساسنامه سازمان آمده است، سلامتی عبارت است از حالت آسودگی کامل جسمی، روانی، اجتماعی و تنها به نبود بیماری یا ناتوانی اطلاق نمی‌شود که نقش اساسی در دستیابی به صلح و امنیت بین‌المللی دارد (رحیمی، ۱۳۹۸: ۵۳). حق بر سلامت رابطه تنگاتنگی با سایر حقوق از جمله حق حیات به عنوان حق بنیادین بشری دارد (ابراهیم گل و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۶۶). بیماری‌های همه‌گیر همه فاکتورهای مورد اشاره در تعریف سلامتی شامل سلامت روانی، جسمانی و اجتماعی را به خطر می‌اندازد و به تبع آن صلح و امنیت بین‌المللی را تهدید می‌کند. از این رو شورای امنیت سازمان ملل متحد که طبق بند ۱ ماده ۲۴ منشور ملل متحد مسئولیت اولیه حفظ صلح و امنیت بین‌المللی را بر عهده دارد، در چندین قطعه‌نامه به بررسی تأثیر بیماری‌های همه‌گیر بر صلح و امنیت بین‌المللی پرداخته و آن را تهدیدی علیه صلح و امنیت بین‌المللی دانسته است. شورای امنیت در قطعه‌نامه S/RES/1308 سال ۲۰۰۰ نگرانی خود را درباره همه‌گیری بیماری ایدز در جهان و به طور خاص در آفریقا بیان کرده است. شورا در این قطعه‌نامه بیان می‌دارد که ایدز به عنوان بیماری همه‌گیر می‌تواند به طور منحصربه‌فرد تأثیرات مخربی بر تمام بخش‌ها و سطوح جامعه داشته باشد و موجب ایجاد بی‌ثباتی اجتماعی و شرایط اضطراری شود و به تبع آن در صورت عدم کنترل ثبات و امنیت را تهدید کند که نتیجه آن تهدید صلح و امنیت بین‌المللی است. در سال ۲۰۱۴ همه‌گیری بیماری ابولا آفریقای غربی (لیبریا، سیرالئون، گینه و نیجریه) به اعلام وضعیت اضطراری بهداشتی بین‌المللی براساس ماده ۱۲ مقررات بهداشت بین‌المللی ۲۰۰۵ توسط سازمان بهداشت جهانی منجر شد. شورای امنیت در قطعه‌نامه S/RES/2177 در همان سال به دلیل این همه‌گیری صادر و بیان کرد که اگر بیماری همه‌گیر ابولا کنترل نشود، می‌تواند به ناآرامی‌های داخلی، تنش‌های اجتماعی و وخامت اوضاع سیاسی و امنیتی منجر شود. شورا در این قطعه‌نامه همچنین تأکید کرد که شیوع بی‌سابقه ابولا در آفریقا تهدیدی برای صلح و امنیت

بین‌المللی است. همچنین در سال ۲۰۱۸ همه‌گیری بیماری ابولا در جمهوری دموکراتیک کنگو به قطعنامه S/RES/2439 از سوی شورای امنیت انجامید که در آن مجدد شورا شیوع بیماری همه‌گیر ابولا را تهدیدی برای صلح و امنیت بین‌المللی در منطقه می‌داند. نکته‌ای که شورا در قطعنامه به آن اشاره می‌کند، مسئولیت اولیه دولت منشأ برای مقابله با بیماری و ارائه گزارش روزانه در مورد وضعیت شیوع توسط جمهوری دموکراتیک کنگو است که اهمیت اطلاع‌رسانی صحیح و به‌موقع را نشان می‌دهد. شورا با یادآوری مقررات بین‌المللی بهداشت ۲۰۰۵ بر اهمیت پایبندی به تعهد کشورهای عضو مبنی بر شناسایی، ارزیابی، اطلاع‌رسانی و پاسخ به تهدیدات بهداشت عمومی تأکید می‌کند. شیوع کرونا به‌عنوان بیماری همه‌گیر در اواخر سال ۲۰۱۹ به صدور قطعنامه S/RES/2532 در سال ۲۰۲۰ توسط شورای امنیت منجر شد. در این قطعنامه مجدداً شورای امنیت تأکید می‌کند که گسترش بی‌سابقه بیماری همه‌گیر کرونا احتمالاً حفظ صلح و امنیت بین‌المللی را به خطر می‌اندازد. متولی اصلی حفظ صلح و امنیت بین‌المللی شورای امنیت است و براساس بند ۱ ماده ۲۳ منشور ملل متحد چین یکی از اعضای دائم آن است. با توجه به رویه شورای امنیت در شناسایی تعهد به مبارزه و اطلاع‌رسانی برای دولت منشأ، دولت چین به‌عنوان دولت منشأ بیماری باید حداکثر توان خود را به‌منظور اطلاع‌رسانی صحیح و به‌موقع به سازمان بهداشت جهانی و سایر دولت‌ها به کار می‌گرفت و از حداکثر توان و امکانات خود برای کنترل و مبارزه با بیماری کرونا استفاده می‌کرد، از این‌رو به نظر دولت چین با پنهان‌کاری و عدم اطلاع‌رسانی به‌موقع و صحیح در خصوص بیماری کرونا صلح و امنیت بین‌المللی را به خطر انداخته و تعهدات خود به‌عنوان کشور منشأ بیماری در اطلاع‌رسانی فوری و صحیح را نقض کرده است.

۴. اقامه دعوا در دیوان بین‌المللی دادگستری

به‌منظور اقامه دعوا در محاکم و استناد به مسئولیت دولت چین مسئله مهم صلاحیت محاکم است و صلاحیت محاکم بین‌المللی اغلب مبتنی بر رضایت دولت‌ها به‌عنوان تابعان اصلی حقوق بین‌الملل است. با توجه به اصل تساوی حاکمیت دولت‌ها که در بند ۱ ماده ۲ منشور ملل متحد^۱ آمده است، دولت‌ها در برابر محاکم داخلی مصونیت قضایی دارند، از این‌رو امکان اقامه دعوا علیه دولت چین در محاکم داخلی در حقوق بین‌الملل پذیرفته نیست که رویه قضایی دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه آلمان علیه ایتالیا نیز آن را تأیید می‌کند. اساسنامه سازمان بهداشت جهانی در خصوص ارجاع اختلاف به داوری بین‌المللی سکوت کرده، درحالی‌که ماده ۵۶ مقررات بین‌المللی بهداشت ۲۰۰۵ به آن اشاره کرده است، با این حال به‌منظور ارجاع به داوری به رضایت دولت چین به‌عنوان یک طرف اختلاف نیاز است؛ این در حالی است که رضایت

۱. ماده ۲: ۱. سازمان بر مبنای اصل تساوی حاکمیت کلیه اعضای آن قرار دارد.

دولت چین بعید به نظر می‌رسد. با بررسی دو سند مذکور به‌عنوان مبنای تعهدات معاهداتی امکان اقامه دعوا در دیوان بین‌المللی دادگستری به‌عنوان رکن قضایی اصلی ملل متحد وجود دارد. باید این نکته را در نظر گرفت که این دیوان صلاحیت عام دارد و به موجب بند ۲ ماده ۹۴ منشور دارای ضمانت اجرای احکام توسط شورای امنیت نیز است. از طرفی با توجه به بند ۳ ماده ۲۷ منشور ملل متحد^۱ امکان وتوی تصمیمات شورای امنیت در راستای اجرای حکم صادره از سوی دیوان توسط چین به‌عنوان عضو شورای امنیت وجود نخواهد داشت. برای اقامه دعوا در دیوان بین‌المللی دادگستری باید دیوان براساس فصل دوم اساسنامه خود بتواند صلاحیت خود را احراز کند. اساسنامه دیوان در بند ۱ ماده ۳۴ فقط به دولت‌ها امکان اقامه دعاوی ترافعی را می‌دهد، از طرفی ماده ۳۶ اساسنامه دیوان در زمینه احراز صلاحیت آن نهاد است که در بند ۱ آن با اشاره به اینکه دیوان در دعاوی که موجب عهدنامه و قراردادهای جاری پیش‌بینی شده است، صلاحیت رسیدگی دارد. با توجه به اینکه در مواد ۷۵ و ۷۶ اساسنامه سازمان بهداشت جهانی به ترتیب ارجاع به دیوان و درخواست نظر مشورتی پیش‌بینی شده است، از این‌رو با استناد به بند ۱ ماده ۳۶ دیوان صلاحیت رسیدگی به دعاوی احتمالی را داراست. از طرفی در بند ۱ ماده ۵۶ مقررات بین‌المللی بهداشت ۲۰۰۵ اشاره به «هر روش مسالمت‌آمیز دیگر به صلاحدید خود»، توافق بر سر ارجاع اختلاف به سایر محاکم را امکان‌پذیر کرده است و روش‌های ذکرشده در این بند حصری نیستند. از طرفی بند ۴ همین ماده توافق دولت‌ها بر سر حل و فصل اختلاف را پذیرفته است که یکی از آنها ارجاع اختلاف به دیوان است. با توجه به اینکه احتمال توافق چین با سایر دول بر سر ارجاع اختلاف به دیوان دور از ذهن است، از این‌رو با استناد به فصل هجدهم اساسنامه سازمان بهداشت جهانی و به‌طور خاص مواد ۷۵ و ۷۶ امکان طرح دعاوی ترافعی و نظر مشورتی را در دو بخش بررسی می‌کنیم.

۱.۴.۱. دعوی ترافعی

عبارت «به‌وسیله مذاکره یا توسط مجمع بهداشت تصفیه نشود» در ماده ۷۵ اساسنامه سازمان بهداشت جهانی نشان می‌دهد که اولین راه حل و فصل اختلاف در خصوص هر مسئله یا اختلافی درباره تفسیر با اجرای این اساسنامه، مذاکره یا حل و فصل توسط مجمع بهداشت است. در صورت عدم حل و فصل اختلاف به طرق مذکور، هریک از طرفین دعوا می‌توانند اختلاف را به دیوان ارجاع دهند. با توجه به اینکه ماده ۷۵ اشاره‌ای به اختلاف میان دولت‌های عضو اساسنامه نکرده، به نظر برای ارجاع اختلاف و

۱. ماده ۲۷: ۳. تصمیمات شورای امنیت راجع به سایر مسائل با رأی مثبت ۹ عضو که شامل آرای تمام اعضا دائم باشد اتخاذ می‌شود، با این قید که در مورد تصمیماتی که به موجب مندرجات فصل ششم و بند ۳ ماده ۵۲ اتخاذ می‌شود، طرف دعوا از دادن رأی خودداری خواهد کرد.

احراز صلاحیت دیوان باید ماده ۷۵ در کنار ماده ۷۶ در نظر گرفته شود، چراکه اساسنامه دیوان در بند ۱ ماده ۳۴ فقط به دولت‌ها امکان اقامه دعوی ترافی را داده است، پس به نظر ماده ۷۵ در خصوص اختلاف است و به اختلاف بین دولت‌های عضو اشاره دارد و ماده ۷۶ در زمینه نظر مشورتی است، چراکه آوردن دو ماده پشت‌سرهم در زمینه تقاضای نظر مشورتی از دیوان منطقی به نظر نمی‌رسد. از طرفی عبارت «مسئله یا اختلاف»^۱ که در ماده ۷۵ آمده است، در خصوص نظر مشورتی کاربرد ندارد و بند ۱ ماده ۹۶ منشور ملل متحد^۲ و بند ۱ ماده ۶۵ اساسنامه دیوان^۳ در ارتباط با نظر مشورتی، هر دو عبارت «مسئله حقوقی»^۴ را به کار برده‌اند. حتی اگر «مسئله حقوقی یا اختلاف»^۵ مدنظر ماده ۷۵ بود، قاعدتاً این عبارت به کار می‌رفت، در آن صورت می‌توانستیم آن را ارجاع جهت نظر مشورتی تفسیر کنیم. با نگاهی به مواد ۳۱ کنوانسیون حقوق معاهدات وین ۱۹۶۹ در خصوص تفسیر این مسئله روشن است که در تفسیر سیاق عبارات با حسن نیت و منطبق بر معنای عادی و متداول مدنظر قرار می‌گیرد، در اینجا بحث تفسیر پویا و تفسیر ایستاد مطرح می‌شود و رویه دیوان در قضایایی مثل قضیه اجرای کنوانسیون جلوگیری و مجازات نسل‌کشی کرواسی علیه صربستان نشان می‌دهد که دیوان از تفسیر ایستا یعنی تفسیر مبتنی بر متن استفاده کرده است (فضائلی و ستایش‌پور، ۱۳۹۹: ۳۷۰)، از این رو به نظر واژه اختلاف ماده ۷۵، با اینکه به صراحت به اختلاف بین دولت‌های عضو اشاره ندارد، ولی به آن دلالت دارد، از این رو با استناد به ماده ۴۲ پیش‌نویس مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها بابت اعمال متخلفانه بین‌المللی ۲۰۰۱ و با توجه به اینکه تعدد دولت‌های مسئول مطرح نیست و تعدد دولت‌های زیان‌دیده مطرح است، با استناد به ماده ۴۶ پیش‌نویس^۶ مذکور هر کدام از دولت‌های عضو اساسنامه سازمان بهداشت جهانی که زیان‌دیده است، می‌تواند علیه دولت چین اقامه دعوا کند. البته به نظر با توجه عدم اطلاع‌رسانی و پنهان‌کاری دولت چین در خصوص همه‌گیری کرونا و با توجه به اینکه همه‌گیری کرونا جامعه بین‌المللی را در کلیت آن تحت تأثیر قرار داده، حتی دولت‌های زیان‌نندیده با استناد به ماده ۴۸ همین پیش‌نویس که امروزه بخش عمده آن عرفی شده است، می‌توانند علیه دولت چین اقامه دعوا کنند، هر چند بعید است که دولتی بابت این نقض تعهد دولت چین آسیب ندیده باشد. در اقامه دعوی کشور جزایر مارشال علیه ۹ کشور دارنده

1. question or dispute

۲. مجمع عمومی یا شورای امنیت می‌تواند در مورد هر مسئله حقوقی از دیوان بین‌المللی دادگستری درخواست نظر مشورتی کند.
۳. دیوان می‌تواند در هر مسئله حقوقی به تقاضای هر سازمان یا مؤسسه‌ای که منشور ملل متحد به او اجازه چنین تقاضای را می‌دهد و یا طبق مقررات آن منشور می‌تواند این اقدام را به عمل آورد، نظر مشورتی بدهد.

4. legal question

5. legal question or dispute

۶. ماده ۴۶: هنگامی که چندین دولت از فعل متخلفانه بین‌المللی واحد زیان‌دیده‌اند، هریک از آنها می‌تواند به مسئولیت دولتی که فعل متخلفانه بین‌المللی را مرتکب شده است، استناد کند.

سلاح هسته‌ای در سال ۲۰۱۴ در دیوان بین‌المللی دادگستری، خواهان تعهد به مذاکره با حسن نیت میان طرف‌های کنوانسیون برای خلع سلاح هسته‌ای را تعهدی معاهداتی و غیر معاهداتی (تعهد در قبال جامعه بین‌الملل در کل) خواند. در واقع به نظر خواهان با استناد به ماده ۴۸ اقامه دعوا کرده است (محبی و بذار، ۱۳۹۷: ۱۲۴) با این اوصاف هر دولتی حتی دولت زیان‌نندیده با استناد به ماده ۴۸ نیز به نظر می‌تواند علیه چین اقامه دعوا کند. در این نقض تعهد چین نمی‌تواند به معاذیر رافع وصف متخلفانه موضوع فصل پنجم بخش اول پیش‌نویس مذکور استناد کند، حتی اگر به آن استناد کند، ماده ۲۷ پیش‌نویس بحث جبران خسارت را محفوظ می‌دارد و متخلفانه بودن فعل را برطرف می‌کند. آنچه در اقامه دعوی توافقی مطرح است، تعیین خسارت است که با توجه به مطالب بیان‌شده در بخش زیان‌های همه‌گیری کرونا بسیار بالاست و پرداخت آن توسط یک دولت تقریباً غیرممکن است، ولی به نظر دو راهکار می‌تواند کارگشا باشد، راه اول اینکه در ماده ۳۴ پیش‌نویس مذکور جبران خسارت کامل برای نقض تعهد در نظر گرفته شده است، درحالی‌که در اصل ۴ پیش‌نویس اصول مربوط به تخصیص ضرر در موارد زیان فرامرزی ناشی از فعالیت‌های خطرناک ۲۰۰۶، جبران فوری و کافی در نظر گرفته شده است که به مراتب کمتر از جبران کامل است، از این رو به نظر در اقامه دعوا در دیوان دولت‌های خواهان می‌توانند درخواست خسارت فوری و کافی داشته باشند، نه خسارت کامل، هرچند این رویکرد در مسئولیت محض مطرح است نه مسئولیت مطلق (عبدالهی، ۱۳۹۰: ۲۲۶). دیگر اینکه با استناد به ماده ۳۹ پیش‌نویس مذکور نقش دولت‌های زیان‌دیده‌ای که با فعل یا ترک فعل خود در ایجاد زیان نقش داشتند مدنظر قرار گیرد، چراکه بسیاری از دولت‌ها پس از اعلام وضعیت اضطراری بهداشت عمومی بین‌المللی در ۳۰ ژانویه توسط سازمان بهداشت جهانی یک سیاست بهداشتی منسجم، جامع و کامل را در پیش نگرفتند، از این رو بیشتر آسیب دیدند. به نظر با این دو راهکار خسارت تعیین‌شده به مراتب کمتر خواهد بود و قابلیت پرداخت آن برای دولت چین به‌عنوان دومین اقتصاد بزرگ جهان دور از ذهن نیست، هرچند حق حیات را به‌عنوان بنیادی‌ترین حق بشری نمی‌توان با هیچ مبلغی سنجید.

۲.۴. نظر مشورتی

بند ۲ ماده ۹۶ منشور ملل متحد، ماده ۶۵ اساسنامه دیوان بین‌المللی دادگستری و ماده ۷۶ اساسنامه سازمان بهداشت جهانی می‌تواند مبنای درخواست نظر مشورتی توسط سازمان بهداشت جهانی از دیوان بین‌المللی دادگستری باشد. در تقاضای نظر مشورتی توسط سازمان بهداشت جهانی در خصوص قانونی بودن استفاده یک کشور از سلاح‌های هسته‌ای در مخاصمات مسلحانه، دیوان سه شرط را برای درخواست نظر مشورتی توسط یک نهاد تخصصی بیان کرد که عبارت‌اند از: ۱. درخواست نظر مشورتی

توسط نهاد تخصصی به موجب منشور مجاز باشد؛ ۲. مسئله مورد تقاضای نظر مشورتی یک مسئله حقوقی باشد؛ ۳. مسئله مورد تقاضا در حدود فعالیت نهاد درخواست‌کننده نظر مشورتی باشد. در این قضیه دیوان با ۱۱ رأی در مقابل ۳ رأی بیان کرد که قادر به ارائه نظر مشورتی نیست و اصلی‌ترین دلیل آن را شرط سوم مذکور بیان کرد و با استناد به اصل تخصصی بودن، حوزه فعالیت سازمان بهداشت جهانی را «بهداشت» اعلام کرد. با توجه به این قضیه و نیز بحث بیماری‌های همه‌گیر به‌طور مستقیم در حوزه تخصصی سازمان بوده و در ماده ۱ اساسنامه خود هدف سازمان را حصول عالی‌ترین حد ممکن بهداشت برای همه ملل بیان کرده است و با توجه به اینکه سازمان یک نهاد تخصصی ملل متحد است، هر سه شرط تعیین شده توسط دیوان در نظر مشورتی مذکور جمع شده است و از این‌رو امکان درخواست نظر مشورتی با اجازه مجمع عمومی وجود دارد. اما باید به نتیجه عملی درخواست نظر مشورتی نیز توجه کرد و اینکه هدف از طرح مسئولیت دولت چین در دیوان جبران خسارت حداقل از نوع جبران خسارت فوری و کافی است و باید این مسئله را نیز در نظر گرفت که نظرهای مشورتی دیوان صرفاً موضع حقوق بین‌الملل را نسبت به مسئله مورد درخواست نظر مشورتی بیان می‌کند و الزامی برای دولت‌ها ایجاد نخواهد کرد، از این‌رو نتیجه عملی برای جبران خسارت در بر نخواهد داشت. هرچند به لحاظ حقوقی و سیاسی نتایج متفاوت خواهد بود، به‌خصوص اینکه احتمالاً دیوان موضع حقوق بین‌الملل را در زمینه تعهدات عرفی و غیر معاهداتی دولت منشأ بیماری هنگام همه‌گیری بیان خواهد کرد.

نتیجه‌گیری

بیماری‌های همه‌گیر بنیادی‌ترین حق بشری یعنی حق حیات و از طرفی صلح و امنیت بین‌المللی را به خطر می‌اندازد و اهمیت آن به‌حدی است که موضوع چندین قطعنامه شورای امنیت و نیز مجمع عمومی بوده است. به‌منظور کنترل بیماری‌های همه‌گیر اساسنامه سازمان بهداشت جهانی و مقررات بین‌المللی بهداشت ۲۰۰۵ تعهدات خاصی را برای دولت‌ها در نظر گرفته‌اند که اغلب بر اطلاع‌رسانی در سریع‌ترین زمان و با کارآمدترین شیوه ممکن مبتنی است. چین به‌عنوان عضو هر دوی این معاهدات با عدم اطلاع‌رسانی و پنهان‌کاری در زمان شیوع کووید ۱۹ تعهدات از جمله تعهدات مندرج در مواد ۶۳ و ۶۴ اساسنامه سازمان بهداشت جهانی و ماده ۶ مقررات بین‌المللی بهداشت ۲۰۰۵ مبنی بر اطلاع‌رسانی را نقض کرده است و براساس مواد مربوط به حل و فصل اختلاف یعنی ماده ۷۵ اساسنامه سازمان بهداشت جهانی امکان طرح دعوا توسط هر کشور زیان‌دیده و با استناد به ماده ۴۸ پیش‌نویس طرح مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها برای اعمال متخلفانه بین‌المللی ۲۰۰۱، حتی توسط کشورهای زیان‌دیده در دیوان بین‌المللی دادگستری وجود دارد. از طرفی با استناد به بند ۲ ماده ۹۶ منشور و ماده ۶۵ اساسنامه دیوان و نیز ماده ۷۶ اساسنامه سازمان بهداشت جهانی و اجازه از مجمع عمومی امکان درخواست نظر مشورتی توسط سازمان بهداشت جهانی از

دیوان بین‌المللی دادگستری وجود دارد. از طرفی با توجه به اینکه بیماری‌های همه‌گیر صلح و امنیت بین‌المللی را به‌عنوان اصلی‌ترین هدف منشور ملل متحد به خطر می‌اندازد، با استناد به بند ۱ ماده ۹۶ منشور هر کدام از مجمع عمومی و شورای امنیت می‌توانند از دیوان بین‌المللی دادگستری تقاضای نظر مشورتی کنند. با این حال درخواست نظر مشورتی نتیجه عملی جهت جبران خسارت برای دولت‌های زیان‌دیده در بر ندارد و بهترین راه اقامه دعوا در دیوان است که مزیت آن ضمانت اجرای مذکور در بند ۲ ماده ۹۴ منشور است. از طرفی مطابق بند ۳ ماده ۲۷ منشور دولت چین نمی‌تواند تصمیمات شورای امنیت در راستای اجرای حکم دیوان را وتو کند. در اقامه دعوا علیه دولت چین امکان استناد به معاذیر رافع وصف متخلفانه توسط خواننده وجود ندارد و از طرفی در هر صورت بحث جبران خسارت در جای خود باقی است. با توجه به زیاد بودن میزان خسارت وارده، خواهان‌ها می‌توانند درخواست جبران خسارت کافی و فوری کنند تا پرداخت آن توسط دولت چین میسر شود و از طرفی باید مشارکت زیان‌دیده در ورود خسارت توسط دیوان در تعیین مقدار خسارت قابل پرداخت مدنظر قرار گیرد.

منابع

۱. فارسی

الف) کتاب‌ها

۱. ابراهیم گل، علیرضا (۱۳۹۶)، *مسئولیت بین‌المللی دولت «متن و شرح مواد کمیسیون حقوق بین‌الملل»*، چ نهم، تهران: شهر دانش.
۲. مافی، همایون (۱۳۹۷)، *مجموعه قوانین و مقررات حقوق بین‌الملل*، چ ششم، تهران: مجد.

ب) مقالات

۳. ابراهیم گل، علیرضا؛ روشن‌فکر، پریرسا؛ طباطبایی لطفی، سیداحمد (۱۴۰۰)، «حقوق بشر و مبارزه با بیماری‌های واگیر در عرصه بین‌المللی: ضرورت‌ها و چالش‌ها». *فصلنامه مطالعات حقوق عمومی دانشگاه تهران*، دوره ۵۱، ش، ص ۲۶۳-۲۸۳.
۴. رحیمی، غلامرضا (۱۳۸۹)، «سازمان بهداشت جهانی (WTO)»، *مجله دانشکده پیراپزشکی ارتش*. سال پنجم، شماره ۱، دوره ۸، ص ۵۶-۵۳.
۵. عبدالهی، محسن (۱۳۹۰)، «رویکردهای نظام مسئولیت بین‌المللی در جبران خسارات ناشی از اعمال منع‌نشده در حقوق بین‌الملل»، *فصلنامه تحقیقات حقوقی*، ش ۵۶، ص ۲۷۸-۲۱۱.
۶. فضائی، مصطفی؛ ستایش‌پور، محمد (۱۳۹۹)، «تفسیر ایستای دیوان بین‌المللی دادگستری در شناسایی مسئولیت نسل‌زدایی: واکاوی قضیه کرواسی علیه صربستان (۲۰۱۵)»، *فصلنامه مطالعات حقوق عمومی*

- دانشگاه تهران، دوره ۵۰، ش ۱، ص ۳۷۴-۳۵۵.
۷. سیدفاطمی، سید محمدقاری (۱۳۷۹)، «حق حیات»، فصلنامه تحقیقات حقوقی، ش ۳۱، ص ۱۶۶-۱۵۰.
۸. محبی، محسن؛ بذآر، وحید (۱۳۹۷)، «مفهوم استناد به مسئولیت بین‌المللی با تأکید بر طرح کمیسیون حقوق بین‌الملل (۲۰۰۱)»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی دانشگاه تهران، دوره ۴۸، شماره ۱، ص ۲۲۲-۲۰۱.
۹. منتی، حسین (۱۳۹۹)، «بررسی اثرات ویروس کرونا کووید ۱۹ بر اقتصاد جهانی»، ویژه‌نامه پیامدهای شیوع ویروس کرونا - کووید ۱۹، ش ۲، ص ۱۸۱-۱۶۳.

۲. انگلیسی

A) Articles

1. Aginam, O. (2002), "International law and communicable diseases", *Bulletin of the World Health Organization*, 80, pp 946-951.
2. Argentini, M. (2021), "Right to Health and Obligation of Prompt Notification: Possible China's International Responsibility in Relation to Covid-19", *Revista Juridica Portucalense*, pp.43-60.
3. Creutz, K. (2020), "China's Responsibility for the COVID-19 Pandemic", *Finnish Institute of International Affairs working paper*, 115, pp.1-15.
4. Sirleaf, M. (2018), "Responsibility for epidemics", *Tex. L. Rev.*, 97, pp.101-169
5. Usulor, C. (2020), "COVID-19: Examining China's Liability under International Law", Available at SSRN 3667341, pp.1-7

B) Documents

6. Constitution of the World Health Organization
7. International Health Regulations (2005)
8. International Labour Organization, Covid-19 and the world of work, 25 January 2021
9. statute of the international court of justice
10. the role of the international court of justice
11. UNICEF GLOBAL COVID-19 Situation Report, No. 12 September 2020

C) Cases

12. ICJ, Alleged Violations of the 1955 Treaty of Amity, Economic Relations, and Consular Rights (Islamic Republic of Iran v United States of America), 2018
13. ICJ, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, advisory opinions, 1996
14. ICJ, Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict (Request for Advisory Opinion by the World Health Organization), 1995